

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:50
sssjournal.com

pp.6542-6554
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 30/09/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 21/11/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 21.11.2019

SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİDEKİ ETKİNLİĞİ: TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

EFFICIENCY IN THE ECONOMY OF FREE ZONE: AN EVALUATION ON FREE ZONES IN TURKEY

Öğr. Gör. İlyas Kays İMAMOĞLU

Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bayburt/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-4148>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1889>

Reference : İmamoğlu, İ.K. (2019). "Serbest Bölgelerin Ekonomideki Etkinliği: Türkiye'deki Serbest Bölgeler Üzerine Bir Değerlendirme", International Social Sciences Studies Journal, 5(50): 6542-6554.

ÖZ

Türkiye'deki serbest bölgelerin geçmişi Osmanlı İmparatorluğuna kadar dayanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında serbest bölgelerle ilgili çalışmalar yapılmış olmasına rağmen başarılı sonuçlar elde edilememiştir. Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla beraber serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi serbest bölgelerin ülke ekonomisi için önemini arttırmıştır ve 1985 yılında Serbest Bölgeler kanunu çıkarılarak köklü değişiklikler yapılmıştır. Serbest Bölgeler Kanununda serbest bölgeler; buldukları ülkenin siyasi sınırları içinde olmalarına rağmen dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatı açısından gümrük hattı dışında sayılan, sinai ve ticari faaliyetler açısından daha geniş teşvik, avantajların ve muafiyetlerin sağlandığı yerler olarak tanımlanmaktadır. Serbest Bölgeler tanımında yer alan avantaj ve muafiyetlerle; yabancı sermaye yatırımlarını ve ihracatı arttırmak, yerli firmaların uluslararası rekabet güçlerini arttırmak, ihracata yönelik sanayilerin gelişmesini teşvik etmek, ülkeye döviz girişini arttırmak, yeni iş imkânlarıyla birlikte istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin elde edilmesiyle ekonomik standartların yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada serbest bölgelerin kuruluş amaçları dikkate alınarak Türkiye'de kurulan serbest bölgelerin faaliyetleri irdelenmiş, bu amaçların gerçekleştirilme düzeyleri ve bölgelerin ekonomiyi yönlendirmedeki etkinliği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Etkinlik, Serbest Bölgeler, Türkiye

ABSTRACT

The history of the free zones in Turkey dates back to the Ottoman Empire. Although there have been studies on free zones during the foundation years of the Republic, successful results have not been achieved. The adoption of free market economy, together with the decisions of January 24 in Turkey has increased its importance for the economy of the country has made fundamental changes in the free zones and Free Zones Act in 1985 removed. In the Free Zones Law; Although they are within the political boundaries of the country they are located in, they are defined as places where wider incentives, advantages and exemptions are provided in terms of foreign trade, tax and customs legislation and which are considered to be outside the customs line. With the advantages and exemptions included in the definition of Free Zones; to increase foreign capital investments and exports, to increase the international competitiveness of domestic firms, to encourage the development of export-oriented industries, to increase the foreign exchange inflow to the country, to help solve the employment problem with new business opportunities, to improve economic standards by obtaining advanced production and management techniques. This study is examined activities of the free zone established in Turkey considering the purpose of establishment of free trade zones, the effectiveness of the orientation of the economy and the level of realization of these objectives have been examined.

Key Words: Economic Activities, Free Zones, Turkey

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte, ülkeler arasında dış ticareti engelleyen faktörlerin azaltılmasıyla birlikte ticari sınırların kaldırılması, dış ticareti giderek daha da kolaylaştırmıştır. Ancak ihracat potansiyeli yüksek olan gelişmiş ülkeler bu durumdan fayda sağlarken, ihracat potansiyeli düşük olan ülkeler ise başta dış açık sorunu gibi pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme sürecinin anahtarı olan ihracat kavramının önemini anlaşıması ülkelerin ihracatı arttırıcı politikaları uygulamaya koymasına neden olmuştur. Ülkelerin bu amacı gerçekleştirebilmelerine katkı sağlayabilecek olgulardan bir tanesi de serbest bölge kavramıdır. Ülkeler serbest bölgeler sayesinde, bu bölgelerdeki gerek yerli gerek yabancı firmalara bazı teşvik ve avantajlar sağlayarak uluslararası piyasalarda rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadırlar. Böylelikle hem ihracat artacak ve ülkeye döviz girişi olacak, hem yabancı firmaların serbest bölgelerde faaliyete başlamalarıyla ülkedeki üretim artacak ve üretim artışı istihdam yaratarak ülkedeki işsizlik azalabilecektir. Ancak bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için ülkelerin başarılı serbest bölgelere ve serbest bölge mevzuatına ihtiyaçları vardır.

Dünya üzerindeki her ülke, ekonomik büyüme, dış ticaret dengesi ve artan istihdam olanakları için bazı dinamik ve uzun vadeli çözümler getirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, güçlü bir ticaret rekabet piyasası ortamında, küresel ticaretteki pazar paylarını nasıl artıracaklarını düşünmektedirler. Bu, devlet müdahalelerinin bir parçası olarak, serbest bölgelerin gelişmesiyle yapılabilir. Serbest bölgeleri düşündüğümüzde, akla gelen ilk şey, çok sayıda işletmenin fon sağladığı ve malların üretildiği, ihraç edildiği veya ithal edildiği, özel ekonomik ayrıcalıklara sahip olan herhangi bir ülkenin içindeki belirli bir alandır. Serbest bölgeler, bir ülke ile dünyanın diğer kısmı arasındaki doğrudan ve sürekli bağlantılarda özel bir rol oynayan yapılardır. Başka bir deyişle, serbest bölgeler, uluslararası piyasalara kolayca açılan kapılardır (Sherifi and Turan, 2018: 57).

Genel olarak serbest bölgeler; ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanır. Serbest bölgeler kurulurken belirli amaçları gerçekleştirmek için kurulmaktadır. Ülkemizdeki serbest bölgeler (Ticaret Bakanlığı, 2019a);

- İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek,
- Doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak,
- İşletmeleri ihracata yönlendirmek,
- Uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla kurulmaktadır.

Bu amaçlar ışığında bu çalışmada serbest bölgelerin ekonomik etkileri incelenerek Türkiye'deki serbest bölgelerin ülke ekonomisine katkıları serbest bölgelerin kuruluş amaçları dikkate alınarak değerlendirmeler yapılarak öneriler sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Serbest bölge kavramı, ülkenin ekonomik yapısına göre değişmektedir. Amaçlarına, işlevlerine, yasal yapılarına vb. göre çeşitli uygulamalarda serbest bölgelere rastlanabilir. Bu uygulamalardan bazıları Serbest Bölge, Serbest Liman, Gümrük Serbest Bölgesi, Gümrük Serbest Havalimanı, Vergi Serbest Bölgesi, Serbest Üretim Bölgesi, Dış Ticaret Bölgesi, Özel Ekonomik Bölge, İhracat İşlem Bölgesi, Serbest Ekonomik Bölge, Serbest Ticaret Bölgesi, Serbest Endüstri Bölgesi'dir. Bu farklı uygulamalar, ülkenin ekonomik ve coğrafi yapısı, ilgili ulusal düzenlemeler veya gümrüklerin yetkisi nedeniyle ortaya çıkar. Belki bu tür bir bölünmenin kesin sınırları yoktur, ancak iki ölçüt temelinde sınıflandırmak mümkün olabilir. İlk ölçüt serbest bölgedeki operasyonların türü ile ilgilidir. Serbest bölge, yalnızca ticari faaliyetleri teşvik edebilir, endüstriyel tipte bir yapıya sahip olabilir, bir üretim alanı olabilir veya bir birleşik faaliyet alanı olabilir. İkinci ölçüt operasyonların iç alanıdır. Bazı ekonomik bölgeler iç pazara yönelebilir; bazıları ihracata yöneliktir. (Sherifi and Turan, 2018: 59).

Gelişmiş ülkelerde serbest bölgeler daha çok serbest liman şeklinde iken, gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok üretim, ticaret ve depolama şeklindedir. Bu serbest bölgeler de, kuruluş türlerine göre dört başlıkta incelenebilir (Gümüş, 2007: 49-50);

- Arazi ve altyapı finansmanı Devlet tarafından karşılanan, üst yapısı yatırımcı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen, işletmesi ise özel sektöre verilen serbest bölgeler (Antalya, Mersin),

- Devlet tarafından sağlanan arazi üzerinde, özel sektör tarafından kurulup işletilen ve üst yapı tesislerini yatırımcı kullanıcıların gerçekleştirdiği serbest bölgeler (Ege, Trabzon, Adana-Yumurtalık),
- Arazisi, altyapı ve üstyapısı Devlet tarafından sağlanan ve kamu tarafından işletilen serbest bölgeler (Atatürk Havalimanı),
- Arazi, altyapı finansmanı özel sektör tarafından sağlanan, üstyapısı yatırımcı kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen ve işletmesi özel sektöre verilen serbest bölgeler (İstanbul-Trakya, İstanbul-Deri ve Endüstri, Avrupa, Kayseri, Gaziantep, Menemen).

Serbest bölge uygulamalarının başlangıcı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Ancak ekonomik gelişim ve değişimle birlikte serbest bölge kavramı da gelişerek değişime uğramıştır. Aynı şekilde Türkiye'deki serbest bölgeler dikkate alındığında ilk adı Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan ve başarıya ulaşmayan serbest bölge çalışmaları günümüzdeki serbest bölgelerin ilk adımı olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle serbest bölgeleri tarihsel süreç içerisinde dikkate almak son derece önemlidir.

İlk serbest bölge örnekleri 2000 yıl öncesinin eski Yunan ve Roma medeniyetlerine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Malta, Efes, Pire, İskenderiye limanları ve Akdeniz'de, açık denizde yapılan mal değişimi ve alışverişleri ile İpek Yolu üzerindeki Pire ve Challis limanları, serbest bölge açısından ilk örnekler olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzdeki serbest bölge anlayışına benzer serbest bölge örnek uygulamaları 18. yüzyıldan sonra Cebelitarık (1704), Singapur (1819) ve İngiltere İmparatorluğu'nun sömürgesi olan Hong-Kong'da (1842) ortaya çıkmaya başlamıştır (Erçakar, 2004: 206).

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulmasına yönelik ilk girişim, 1927 yılında kabul edilen 1132 sayılı Serbest Mıntika Kanunu ile gerçekleşmiştir. Söz konusu bu yasal düzenleme ile 1928 yılında Ford Motor Company'ye Tophane rıhtımında otomobil, kamyon ve traktör montajı yapması amacıyla sözleşme kapsamında özel bir izin verilmiştir. Ancak bu uygulamadan beklenen fayda temin edilemediği için uygulamadan vazgeçilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise 1946 yılında kabul edilmiş olan 4893 sayılı yasa ile doğuda üretilen halı ve kilimlerle hayvan postlarının transit olarak Türkiye'ye ithal edilmesi ve gerek işlenerek gerekse de işlenmeden ihraç edilebilmesi için "Serbest Yer" kurulmasına karar verilmiştir. Ancak söz konusu bu uygulama da diğerleri gibi uzun ömürlü olamamıştır. Özetle 1953 yılına kadar yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1953 yılına gelindiğinde ise 6209 sayılı "Serbest Bölge Kanunu" kabul edilmiştir. Aradan uzun süre geçtiğinden dolayı kanun yürürlüğe girer girmez işlerlik kazanamamıştır (Petekçaya, 2018: 112).

Ülkemizde 24 Ocak Kararlarıyla uygulamaya koyulan ihracata yönelik sanayileşme politikası ile serbest bölge kavramı yeniden gündemdeki yerini almıştır. İhracata yönelik sanayileşme politikalarıyla ithal-ikameci politikalardan vazgeçilerek sanayileşme ve dışa açılma süreci başlamıştır. Bu doğrultuda 15 Haziran 1985 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiş ve ilk olarak 1987 yılında Mersin ve Antalya serbest bölgeleri kurulmuştur (Karaduman ve Yıldız, 2002:135).

Ülkemizde temel olarak ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla 1987 yılından bu yana Akdeniz kıyısında, Mersin, Antalya ve Adana-Yumurtalık Serbest Bölgeleri, Ege Bölgesinde Ege (İzmir), Denizli ve İzmir Serbest Bölgeleri, Marmara Bölgesinde, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, İstanbul Trakya, Avrupa, Kocaeli, Tübitak-Mam Teknoloji ve Bursa Serbest Bölgeleri, Karadeniz kıyısında, Trabzon, Rize ve Samsun Serbest Bölgeleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep Serbest Bölgesi, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri Serbest Bölgesi faaliyete geçmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019b).

Serbest bölgelerin ihracatın artırılması, yabancı yatırımların özendirilmesi, teknoloji ve bilgi transferi amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmemesi ülke ekonomisi açısından yüksek öneme sahiptir. (Çetinkaya ve Bektaş, 2016: 56). Ayrıca temelde görünen bu amaçlar ekonomik yapıyı yönlendirirken pek çok etkiye sahiptir. Serbest bölgelerin temel kuruluş amaçları ışığında ekonomik yapıda ortaya çıkaracağı ya da ekonomiyi yönlendirme işlevleri şöyle özetlenebilir (Ticaret Bakanlığı 2019a);

- Serbest bölgeler, ülkeye yabancı sermaye ve teknoloji girişine olanak sağlayan uygun zeminin oluşmasını sağlar.
- Serbest bölgeler, ihtiyaç duyulan hammadde ve ara mamullerin hızlı ve kolay bir şekilde temin edilmesine katkı sağlar.
- Serbest bölgelerde sağlanan teşvik ve avantajlar, maliyetleri düşür ve ihracatın ucuzlaşmasını sağlar.

- Serbest bölgelere Türkiye dışından gelen mallar, transit olarak diğer ülkelere satılabilir.
- Serbest bölgelerde, yeni istihdam olanakları yaratılabilir.
- Türkiye'deki serbest bölgeler, Türk ihraç ürünlerinin ihracatını kolaylaştırarak ihracat artışını hızlandırır.

Neoklasik iktisadın ekonomik gelişmeye bakış açısına göre, serbest bölgeler serbest piyasa faaliyetlerini iyileştirmek ve karşılaştırmalı ekonomik avantajlardan yararlanmak için olağanüstü fırsatlar sunmaktadır (Chen, 1994: 5). Serbest bölgelerin en önemli etkilerinin başında ülkeye döviz girişi beklentisidir. Döviz gelirlerindeki artış ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Liman olarak bulunan serbest bölgelerin hizmet gelirlerinde artış sağlaması gözden kaçırılmayacak bir husustur. Ayrıca ithal mal girdisi ile üretim yapan firmalarımız için vergiden muaf ham maddeler ile dünya piyasasında ki birçok firmayla eşit şartlar altında üretim yapabilecek bu da serbest rekabetin önünü açacaktır (Arslan ve Yapraklı, 2007: 95).

Serbest bir ekonomik bölge inşa etmenin temel nedeni, ekonomik faaliyetler oluşturmak, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırımlar ve ticaretle ilgili bürokrasiyi en aza indirmek, ithalatı kolaylaştırmak ve uluslararası ticaret için yeni bir boyut kazanmaktır (Sherifi and Turan, 2018: 58).

Literatürde serbest bölgelerle ilgili yapılan çalışmaların pek çoğu ampirik çalışma değildir. Türkiye'deki serbest bölgelerle ilgi yapılan çalışmaların birçoğu karşılaştırma ve değerlendirme çalışmalarından oluşmaktadır. Literatürde Türkiye'deki serbest bölgelerle ilgi yapılan çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Karaduman ve Yıldız (2002), Türkiye'deki serbest bölgelerin dış ticarete ve yabancı sermayeye etkilerini inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'deki serbest bölgelerin, dış ticaret hacmini önemli derecede etkilemesine rağmen serbest bölgelerin yabancı sermaye girişi açısından etkili olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Akal (2002), Serbest bölgelerin makroekonomik etkilerinin incelediği çalışmada serbest bölgelerin ülkelerin ihracatını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu sonuca ilave olarak serbest bölgelerin yurt içi sanayiye rakip olma, kaçakçılık vb. gibi birçok olumsuz etkilerin de olduğunu ifade etmiştir. Orhan (2003), serbest bölgelerin dünyada ve Türkiye'deki gelişimi ile faydaları ve ekonomik etkilerini incelediği çalışmasında ayrıca Türkiye'deki serbest bölgelerin performansları ve Kocaeli'nde kurulan KOSBAŞ adlı serbest bölgenin durumu ve bölge ekonomisine sağlayacağı faydaları incelemiştir. Yapılan araştırmaya göre serbest bölge kurulması planlanan Kocaeli'nin Serbest Bölge'nin kurulması için gereken faktörlerin tamamına sahip olduğu ve bölgenin ihtiyacına cevap verecek kapasitesi olduğunu rakamlar ve göstergelerle açıklamıştır. Kocaman (2007), çalışmasında Türkiye'deki serbest bölgelerin, ekonomiye katkısını dünyadaki diğer serbest bölge uygulamalarının sonuçlarıyla karşılaştırarak incelemiştir. Yaptığı incelemede serbest bölgelerin ülkedeki ticaret hacminin artmasında ve istihdam yaratılmasında önemli bir katkısı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uzay ve Tıraş (2009), 1997 yılında faaliyete geçmiş olan Kayseri Serbest Bölgesinin ekonomiye katkısını belirlenmeye çalışmış ve bölgede faaliyette bulunan firmaların karşılaştıkları sorunları ele alarak bu sorunların çözümüne yardımcı olabilecek öneriler sunmuşlardır.

Dikili (2011), Türkiye'deki serbest bölgelerin ülke ihracatına ve ekonomisine etkilerini incelediği çalışmasında serbest bölgelerin hem yerli hem de yabancı yatırımcıları çekerek bu bölgelerin komşu ülkelerle ticaret hacmini artıracaklarını ve ülkenin ekonomik altyapısını güçlendirerek istihdam artışını pozitif etkileyeceği öngörüsünde bulunmuştur. Paksoy ve Güllü (2011), Gaziantep serbest bölgesi üzerine yaptıkları çalışmada; Türkiye, serbest bölgelerin çoğunun tam kapasiteyle çalışmaması ülkenin ticari gelir kayıplarına uğramasına neden olduğunu söylemektedirler. Serbest bölgelerin, yeterli yatırımla güçlendirilmesi yabancı sermaye için cazip hale getirilmesi ve iyi kontrol altına alınması ekonomik açıdan ülke gelirlerini arttıracak ve ayrıca Gaziantep serbest bölgesinin Türkiye'nin önemli serbest bölgelerinden biri olduğu ve İl, bölge ve ülke ekonomisine katkıları oldukça çok olduğunu vurgulamışlardır. Tümenbatur (2012), serbest bölgelerin ekonomik etkilerini Türkiye'deki serbest bölgeleri dikkate e alarak değerlendirmiştir. Serbest bölge kavramını tanımlayarak, tarihsel gelişimini inceleyip serbest bölgelerin gelişimini ve ekonomik açıdan etkilerini değerlendirmiştir. Öztürk (2013), küreselleşmenin etkileri ışığında, serbest bölgelerin geleceği dünya ve Türkiye açısından incelemiştir. Sonuç olarak, küreselleşmenin serbest bölgelerin çekiciliğini ve önemini azaltacağını öngörmüştür. Bakan ve Gökmen (2014), Türkiye'deki serbest bölgelerin ithalat ve ihracat performansları ve dış ticaret içerisindeki yeri ve önemini inceledikleri çalışmalarında ayrıca Gaziantep Serbest Bölgesinin performansını yıllara göre

değerlendirmişlerdir. Yaptıkları çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre Gaziantep Serbest Bölgesinin diğer serbest bölgelere göre geri kaldığını tespit etmişlerdir.

Kadı (2015), İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul Trakya Serbest Bölgeleri özelinde, işletmelerin serbest bölgeleri tercih etme nedenlerinin ve serbest bölgelerin avantajlarını araştırmıştır. Çalışmadan ulaştığı sonuçlara göre işletmelerin serbest bölgede faaliyette bulunmalarının nedenleri mali avantajlardan yararlanma, uluslararası pazarlara açılma, teşvikler, alt yapı ve ulaşım avantajlarından faydalanma olduğunu tespit etmiştir. Ancak serbest bölgelerin yabancı yatırımları çekme, teknolojik yenilikler geliştirme ve ihracatı artırma noktasında çok başarılı olamadıklarını aktarmıştır. Öncel ve Batur (2016), Türkiye'deki serbest bölgelerin ticareti ile ülke dış ticareti arasındaki ilişkiyi 2000:01-2015:12 dönemi verileriyle ARDL modeli kullanılarak araştırmışlardır. Yapılan analizden elde edilen bulgulara göre serbest bölgelerin Türkiye'nin özellikle ihracatına önemli katkılar sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Çetinkaya ve Bektaş (2016), Türkiye'deki serbest bölgeleri, istihdam ve dış ticaret açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmaya göre serbest bölgelerin işgücü potansiyeli ile buldukları ülkelerin işsizlik oranını azaltarak istihdam sorunun çözümüne yardımcı olma işlevini yerine getirdikleri ve ülke ekonomisine olumlu yönde katkı sağladıklarını tespit etmişlerdir. Danacı ve Koçtürk (2017), Türkiye'de bulunan serbest bölgelere ait dış ticaret hacmi, istihdam, kuruluş alanı ve faaliyet gösteren işletme sayıları ile ilgili veriler kullanılarak, Türkiye'deki serbest bölgelerin benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmak amacıyla Türkiye'de faaliyet gösteren serbest bölgelere ait bu değişkenler hiyerarşik kümeleme analizi ile incelenmiştir. Yapılan kümeleme analizine göre serbest bölgelerin dört küme oluşturdukları ortaya çıkmıştır. Acar ve Gültekin-Karakaş (2017), Dünyada ve Türkiye'deki serbest bölgelerin durumunu ve serbest bölgelerin farklılaşan biçimlerini inceledikleri çalışmalarında; serbest bölgelerin kurulma amaçlarını ve bu amaçlarının ne kadarını gerçekleştirebildiklerini incelemişlerdir.

Tezel (2018), Gaziantep Serbest bölgesinin Gaziantep ili ekonomisine katkısı ve Gaziantep'ten yapılan dış ticaretteki değişimleri incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda Gaziantep Serbest bölgesinin Gaziantep ilinin dış ticaretine, istihdam ve bölgenin kalkınmasına büyük oranda katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Örs ve Sarıhan (2018), Türkiye'deki serbest bölgelerin Türkiye'nin ihracatındaki önemi, bölgelerin amaçları ve performanslarını araştırmışlardır. Bu araştırmadan elde ettikleri bulgulardan hareketle serbest bölgelerin ihracatı artırma, yabancı yatırım çekme ve teknoloji girişi sağlamada başarılı olduklarını ortaya koymuşlardır. Avcı ve Erek (2018), tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'deki serbest bölgelerin makroekonomik etkileri incelenmiş ve Ege serbest bölgesinin serbest bölgeler arasındaki ekonomik yeri araştırılmıştır. Yaptıkları araştırmaya göre her ne kadar serbest bölgelerin kuruluş amaçları arasında yabancı sermaye girişini hızlandırmak öncelikli sıralarda yer alsada da 2017 yılı itibari ile Türkiye'de serbest bölgelerindeki firmaların çoğunluğunu yerli firmalardan oluştuğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Ege Serbest Bölgesinin 19 serbest bölge arasında en fazla yabancı sermaye yatırımının bulunduğu serbest bölge olduğunu tespit etmişlerdir. Namal ve Çakır (2019), serbest bölgelerin istihdama etkisini Antalya Serbest Bölgesi örneğinde, incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye'deki serbest bölgelerde, işgücünün daha pahalı olduğu gelişmiş ülkelere göre; istihdam edilenler daha az olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kokoç ve Temel Gencer (2019), Türkiye'de faaliyet gösteren 18 adet serbest bölgenin etkinliğini veri zarflama analiziyle değerlendirmişlerdir. Yapılan etkinlik ölçümlerinde; Adana Yumurtalık, İstanbul AHL, Bursa, Ege, İstanbul End. ve Ticaret, Mersin ve Trabzon Serbest Bölgelerinin daha etkin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

3. TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİK ETKİNLİKLERİ

3.1. Türkiye'deki Serbest Bölgelere Göre Dış Ticaret

Dış ticaret ülkelerin gelişmesi, sürdürülebilir büyümeyi sağlaması ve kalkınması açısından son derece önemlidir. Dış ticaret sayesinde, hem üretim fazlası mal ve hizmetler pazarlanarak ekonomik fayda elde edilmekte hem de ülke ekonomisinin ihtiyacı olan girdi ve teknolojik gelişmeler başka ülkelerden sağlanmaktadır. Serbest bölgeler, ülkelerin dış ticaretten daha fazla fayda elde etmelerine ve ihracatın arttırılarak ülkeye döviz girişine yardımcı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında serbest bölgelerdeki ticari faaliyetler ülke ekonomisine katkı sağlaması açısından son derece önemlidir. Bu nedenle Türkiye'de günümüzde faaliyette bulunan serbest bölgelerin ihracat ve ithalat hacimlerindeki değişimler, ihracat ve ithalatın toplam dış ticaret içindeki payı, serbest bölgelerdeki dış ticaret dengesi incelenerek ülke ekonomisine etkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 1. Serbest bölgelere göre ihracat (Bin Dolar)

Serbest Bölge	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Antalya SB	107 221	68 755	46 054	41 386	52 953	61 098
AHL SB	92 399	81 123	70 321	66 736	112 040	29 544
İstanbul End. ve Tic.SB	231 099	214 534	199 693	226 897	236 181	177 515
Ege SB	474 813	404 900	404 111	421 279	454 740	280 561
Mersin SB	287 522	241 235	214 213	227 259	283 509	198 133
Trakya SB	150 442	115 184	109 979	144 407	156 214	102 600
Trabzon SB	1 689	4 769	6 205	2 111	1 490	59
İzmir SB	26 389	25 587	37 682	34 136	49 628	39 202
Yumurtalık SB	52 557	55 520	62 256	57 734	67 353	30 827
Rize SB	1 705	1 264	531	361	94	0
Samsun SB	5 123	11 183	2 884	2 880	3 818	2 494
Kayseri SB	167 399	137 035	139 721	165 572	215 468	162 746
Çorlu Avrupa SB	180 488	161 193	199 739	204 904	206 243	138 050
Gaziantep SB	48 659	13 085	12 817	7 351	8 571	11 523
Bursa SB	252 773	261 275	257 395	281 674	264 773	156 853
Tübitak MAM SB	988	1 428	1 267	1 264	1 597	1 531
Kocaeli SB	185 377	106 218	54 882	106 339	68 396	66 217
Denizli SB	3 197	2 505	1 761	2 215	3 128	2 198
TOPLAM	2 69 841	1 906 792	1 821 510	1 994 504	2 186 195	1 461 150

*2019 Yılı Ocak-Ağustos dönemi verilerini kapsamaktadır.

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Günümüzde aktif faaliyette bulunan serbest bölgeler içerisinde ihracat hacmi en yüksek serbest bölge Ege Serbest Bölgesidir. 2018 yılı serbest bölge ihracat verileri incelendiğinde Ege Serbest Bölgesinin ihracat hacmi serbest bölgelerin toplam ihracat hacminin yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Ayrıca Rize Serbest Bölgesi, serbest bölgeler içerisinde ihracat hacmi en az olan serbest bölgedir. Günümüzde faaliyette bulunmalarına rağmen, Rize, Trabzon, Samsun, Gaziantep, Tübitak MAM ve Denizli serbest bölgelerinin ihracat hacmi çok düşük düzeydedir. Tablo 1.'deki 2014-2019 serbest bölge ihracat verileri incelendiğinde serbest bölgelerdeki ihracatın dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 2. Serbest bölgelere göre ithalat (Bin Dolar)

Serbest Bölge	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Antalya SB	5 625	6 457	26 655	5 853	7 128	4 956
AHL SB	48 931	36 801	33 657	34 642	31 800	16 514
İstanbul End. Tic. SB	114 989	96 097	117 626	273 059	116 665	58 024
Ege SB	283 597	277 040	280 187	248 930	205 070	103 813
Mersin SB	74 930	78 292	100 343	70 889	57 510	36 778
Trakya SB	51 896	25 624	24 248	24 288	22 430	13 406
Trabzon SB	5	234	7	0	1	0
İzmir SB	57 095	42 468	34 187	56 134	63 982	50 455
Yumurtalık SB	103 055	104 541	92 715	112 533	130 271	78 871
Rize SB	0	0	0	0	0	0
Samsun SB	10 562	19 133	7 978	6 887	4 152	2 515
Kayseri SB	137 088	147 469	168 676	192 858	176 278	95 857
Çorlu Avrupa SB	140 284	190 849	233 653	309 209	303 980	206 573
Gaziantep SB	823	657	1 298	101	10 553	8
Bursa SB	92 311	113 350	117 733	140 734	158 077	96 093
Tübitak MAM Tek. SB	1 255	123	40	1 097	597	1 787
Kocaeli SB	136 024	86 843	194 259	85 338	32 022	42 835
Denizli SB	2 300	1 235	1 341	1 907	1 807	1 017
Toplam	1 260 771	1 227 213	1 434 892	1 564 460	1 322 322	809 502

*2019 Yılı Ocak-Ağustos dönemi verilerini kapsamaktadır.

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 2.'de 2014-2019 yılları arasında Türkiye'deki serbest bölgelerin ithalat hacimlerindeki değişimler gösterilmektedir. Serbest bölgelere göre ithalattaki değişimler de ihracatta olduğu gibi dalgalı bir seyir izlemektedir. İlgili yıllardaki ithalat verileri incelendiğinde, ithalat hacmi en yüksek olan serbest bölge Çorlu Avrupa Serbest Bölgesidir. 2018 yılı serbest bölge ithalat istatistiklerine göre Çorlu Avrupa Serbest Bölgesi, serbest bölge ithalatının yaklaşık % 23'ünü gerçekleştirmektedir. Ayrıca ithalat hacmi en az olan serbest bölgeler ise sırasıyla Rize, Trabzon, Tübitak-MAM, Antalya ve Denizli serbest bölgeleridir.

Tablo 3. Serbest bölgelerdeki dış ticaretin genel dış ticaret içindeki payı (1996-2019)

Yıl	İhracat	SB ihracat	%	İthalat	SB ithalat	%
1996	23.224.465	477.108	2,05%	43.626.642	296.708	0,68%
1997	26.261.072	610.873	2,33%	48.558.721	360.658	0,74%
1998	26.973.952	830.853	3,08%	45.921.392	417.628	0,91%
1999	26.587.225	780.488	2,94%	40.671.272	507.803	1,25%
2000	27.774.906	895.420	3,22%	54.502.821	495.865	0,91%
2001	31.334.216	933.778	2,98%	41.399.083	303.200	0,73%
2002	36.059.089	1.438.477	3,99%	51.553.797	574.504	1,11%
2003	47.252.836	1.928.266	4,08%	69.339.692	588.912	0,85%
2004	63.167.153	2.563.637	4,06%	97.539.766	811.460	0,83%
2005	73.476.408	2.973.224	4,05%	116.774.151	760.060	0,65%
2006	85.534.676	2.967.219	3,47%	139.576.174	944.142	0,68%
2007	107.271.750	2.942.876	2,74%	170.062.715	1.223.729	0,72%
2008	132.027.196	3.008.061	2,28%	201.963.574	1.334.250	0,66%
2009	102.142.613	1.957.066	1,92%	140.928.421	965.287	0,68%
2010	113.883.219	2.083.788	1,83%	185.544.332	878.447	0,47%
2011	134.906.869	2.544.721	1,89%	240.841.676	1.038.057	0,43%
2012	152.461.737	2.294.934	1,51%	236.545.141	1.045.827	0,44%
2013	151.802.637	2.412.824	1,59%	251.661.250	1.267.869	0,50%
2014	157.610.158	2.269.841	1,44%	242.177.117	1.260.771	0,52%
2015	143.838.871	1.906.792	1,33%	207.234.359	1.227.213	0,59%
2016	142.529.584	1.821.510	1,28%	198.618.235	1.434.892	0,72%
2017	156.992.940	1.994.504	1,27%	233.799.651	1.564.460	0,67%
2018	167.920.613	2.186.195	1,30%	223.047.094	1.322.322	0,59%
2019*	111.358.322	1.461.150	1,31%	131.939.225	809.502	0,61%

*2019 Yılı Ocak-Ağustos dönemi verilerini kapsamaktadır.

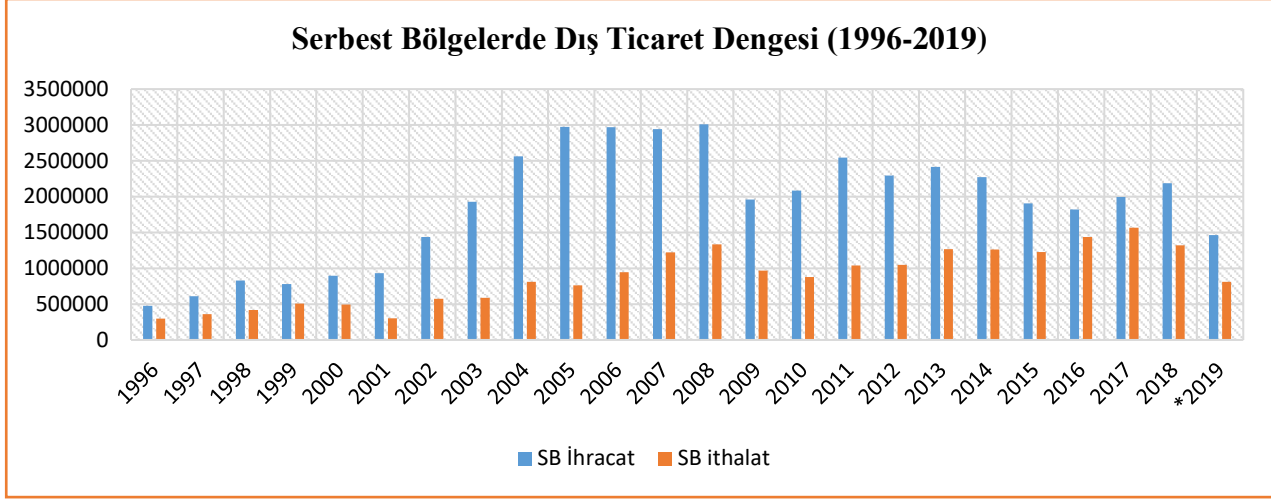
Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 3.'te Türkiye'deki ve serbest bölgelerdeki dış ticaret karşılaştırılarak serbest bölgelerdeki dış ticaretin ile Türkiye'deki dış ticaret içindeki payı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplardan anlaşılacağı üzere serbest bölgelerde yapılan ihracat Türkiye'deki toplam ihracatın 2000'li yıllarda yaklaşık % 4'ünü oluşturmaktaydı ancak bu oran günümüze kadar giderek azalarak yaklaşık % 1,30 düzeyindedir. Serbest bölgelerdeki ihracatın toplam ihracat içerisindeki payının giderek azalmasının temel sebeplerinden birisi 2004 yılında serbest bölgelerdeki vergi istisnası ile yapılan düzenlemelerdir. Aynı şekilde serbest bölgelerden yapılan ithalat Türkiye'deki toplam ithalatın 2000'li yıllarda yaklaşık % 0,8'ini oluşturmaktaydı ancak bu oran günümüze kadar giderek azalarak yaklaşık % 0,6 düzeylerine gerilemiştir. Tablo 3'teki serbest bölge verilerinden de anlaşılacağı gibi serbest bölge dış ticareti ve dış ticaretin Türkiye dış ticaretindeki yeri dalgalı bir seyir izlediği gözlemlenebilmektedir.

3.2. Dış Ticaret Dengesi Açısından Serbest Bölgeler

Ekonomik yapıdaki temel problemlerden bir tanesi de dış ticaret dengesinin açık vermesidir. En basit şekliyle ithalatın, ihracattan fazla olması dış açık olarak tanımlanabilmektedir. Dış açık sorununun çözülebilmesi için ya ithalatın azaltılarak ihracattan daha aşağıya düşürülmesi ya da ihracatın artırılarak ithalatın üzerine çıkarılması gerekmektedir. Ancak dış ticaret açıkları, çözülmesi pek de kolay olmayan ekonomik problemlerdendir. Serbest bölgelerin kurulmasındaki temel amaçlardan birisi olan ihracatın artırılması amacı dış ticaret açıklarının azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir.

Tablo 4. Serbest bölgelerde dış ticaret dengesi (1996-2019)

*2019 Yılı Ocak-ağustos Dönemi verilerini kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK

Tablo 4.'te serbest bölgelerdeki dış ticaret dengesi gösterilmektedir. 1996-2019 yılları arasındaki serbest bölgelerdeki toplam ihracat ve ithalattaki değişimler incelendiğinde ihracatın ithalattan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumdan hareketle serbest bölge dış ticaretindeki gelişmeler ile birlikte ülkemiz için kronik bir sorun haline gelen dış açık sorununu bir nebze olsun hafiflettiği söylenebilir.

Bu bölgelerin gelişimini sürdürmesi mevcut yapıya göre dış ticaret açığını daha da azaltabilir. Türkiye'de serbest bölgelerle ilgili önemli bir özellik genel dış ticaret dengesinde sürekli açıklar verilir iken, serbest bölgelerin dış ticaret dengelerinin sürekli fazla bakiye vermesi olmuştur. Bu durum bu bölgelerin ihracatta diğer bölgelere göre daha rekabetçi bir yapının bulunduğu tezini destekler niteliktedir. Bu bölgelerin bir diğer özelliği, esas itibarıyla alım-satıma dayalı bir yapı hâkim olsa bile, bu bölgelerde üretime dayalı yapı gelişmekte ve böylece bir yandan istihdam artmakta, diğer yandan da daha önce normal ithalat kanallarından yapılan tedarikler bu bölgelere kaymaktadır (İmamoğlu ve diğerleri, 2014: 281).

3.3. Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Hacimlerindeki Değişimler

Dış ticaret hacmi ihracat hacmi ile ithalat hacminin genel toplamından oluşmaktadır. Dış ticaret hacmi ülkenin belirli bir dönemde gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatın toplamından oluşmaktadır.

Tablo 5. Serbest bölgeler itibarıyla yıllık ticaret hacimleri (1.000 ABD \$)

BÖLGELER	2014	2015	2016	2017	2018
Ege SB	4.293.268	3.878.767	4.075.581	4.327.519	4.403.877
Bursa SB	1.934.424	1.746.803	1.835.456	1.766.078	1.918.151
Mersin SB	3.509.193	3.389.099	2.856.284	2.935.266	2.962.452
Antalya SB	833.450	682.537	661.597	722.791	668.585
İst. End. ve T SB	3.327.829	2.939.480	2.768.535	3.096.670	2.534.746
Kocaeli SB	700.819	419.707	482.237	586.335	577.214
TÜB.-MAM SB	174.486	76.052	63.774	65.638	69.843
Avrupa SB	2.447.756	2.338.770	1.972.380	2.030.141	2.309.868
Kayseri SB	806.459	737.563	752.559	853.353	948.783
İzmir SB	319.987	242.664	208.802	351.495	491.637
İstanbul Trakya SB	1.633.496	1.320.836	1.121.674	1.264.534	1.306.325
İstanbul AHL SB	1.518.438	1.271.014	1.096.455	1.135.613	1.077.543
Adana-Yum. SB	515.598	570.263	602.455	814.514	1.198.761
Samsun SB	111.085	120.920	80.897	81.829	141.205
Gaziantep SB	134.455	86.296	69.575	33.245	39.388
Trabzon SB	46.569	375.695	365.860	285.619	248.822
Denizli SB	121.408	61.012	17.821	27.025	31.662
Rize SB	3.522	3.185	1.136	918	202
TOPLAM	22.432.242	20.260.661	19.033.079	20.378.584	20.929.063

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 5.'de Türkiye'deki serbest bölgelerin 2014-2018 yılları arasındaki dış ticaret hacimindeki değişimler verilmiştir. 2014-2018 yılları arasında serbest bölgelerdeki dış ticaret hacmi dalgalı bir seyir izlemektedir. 2018 yılında dış ticaret hacmi en yüksek olan serbest bölge Ege Serbest Bölgesidir. Ege Serbest Bölgesinin dış ticaret hacmi serbest bölgelerin dış ticaret hacimleri toplamının yaklaşık % 20'sini oluşturmaktadır. Dış ticaret hacmi açısından Ege Serbest Bölgesini sırasıyla; Mersin, İstanbul Endüstri ve Ticaret ve Avrupa Serbest Bölgesi izlemektedir. Dış ticaret hacmi en düşük olan serbest bölge ise Rize Serbest Bölgesidir.

Tablo 6. Yönü itibariyle toplam ticaret hacmindeki değişimler (1.000 ABD \$)

Ticaretin Yönü	2014	2015	2016	2017	2018
Yurt İçinden SB'lere	2.732.526	2.205.295	2.125.131	2.374.508	2.563.422
SB'den Yurt Dışına	7.957.871	7.493.675	7.040.974	7.525.016	8.146.764
Yurt Dışından SB'lere	7.058.603	6.549.732	5.867.525	6.405.857	6.452.567
SB'den Yurt İçine	4.683.242	4.011.960	3.999.450	4.073.203	3.766.310
TOPLAM	22.432.242	20.260.661	19.033.079	20.378.584	20.929.063

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 6.'da 2013-2018 yılları arasında yönü itibariyle serbest bölgelerdeki ticaret hacimleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde serbest bölgelerdeki ticaret hacminde en yüksek paya sahip serbest bölgelerden yurt dışına yapılan satışlardır. Aslında serbest bölgelerden yurtdışına yapılan satışlar ile yurtiçinden serbest bölgelere yapılan satışlar ihracat sayıldığı için bu durum ülke ekonomisi ve dış ticaret açısından önemlidir. Ayrıca serbest bölgelerdeki toplam ticaret hacminin yaklaşık % 45'lik kısmı serbest bölgelerden yurtdışına yapılan satışlar ile yurtiçinden serbest bölgelere yapılan satışlardan oluştuğu için bu durum döviz gelirlerinin artırılması açısından önemli bir gelişmedir.

Tablo 7. Serbest bölgelerdeki ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı (1.000 ABD \$)

ÜLKELER	Bölgelere Giriş (2018)	Bölgelerden Çıkış (2018)	Toplam
1. OECD ve AB Ülkeleri	3.825.859	5.274.749	9.100.608
<i>a. AB (28) Ülkeleri</i>	2.769.921	4.310.111	7.080.032
<i>b. Diğer OECD Ülkeleri</i>	1.055.938	964.639	2.020.577
2. Diğer AB Ülkeleri	39.098	73.047	112.145
3. Bağımsız Devletler Topluluğu	492.636	621.516	1.114.152
4. Kuzey Afrika Ve Ortadoğu	682.686	1.282.649	1.965.335
5. Diğer Ülkeler	1.412.287	894.803	2.307.090
6. Türkiye	2.563.422	3.766.310	6.329.732
TOPLAM	9.015.989	11.913.074	20.929.063

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 7.'deki 2018 yılı serbest bölge verilerine göre; Serbest bölgelerin ticaret hacminin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en yüksek paya sahip OECD ve AB ülkeleridir. OECD ve AB ülkeleri ticaret hacimleri dikkate alındığında 28 AB ülkesinin payı en yüksektir. Bunun nedeni Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasıdır. Ayrıca 2018 yılında OECD ve AB ülkelerinden serbest bölgelere giriş, çıkış işlemelerinden daha azdır. Türkiye ile serbest bölgeler arasındaki ticaret hacmi incelendiğinde ise, 2018 yılında Türkiye'den serbest bölgelere giriş 2563422 Bin ABD \$ iken aynı yılda serbest bölgelerden Türkiye'ye giriş 3766310 Bin ABD \$'dır.

Tablo 8. 2018 Yılı serbest bölgeler ticaret hacminin sektörlere göre dağılımı (1.000 ABD \$)

SEKTÖRLER	SB Bölgelere Giriş (2018)	Bölgelerden Çıkış (2018)	Toplam
I. TARIM	838.277	788.715	1.626.992
A) Bitkisel ürünler	809.633	764.875	1.574.508
B) Hayvansal ürünler	17.835	10.297	28.132
C) Su ürünleri	724	956	1.680
D) Orman Ürünleri	10.085	12.587	22.672
II. MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	37.049	24.336	61.385
III.SANAYİ	8.140.662	11.100.024	19.240.686
A) İşlenmiş tarım ürünleri	465.305	620.519	1.085.823
B) İşlenmiş petrol ürünleri	223.843	196.948	420.790
C) Sanayi ürünleri	7.451.515	10.282.557	17.734.072
TOPLAM	9.015.989	11.913.074	20.929.063

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 8.'de 2018 yılında serbest bölgelerdeki ticaret hacminin sektörlere dağılımı gösterilmiştir.2018 yılı verilerine göre serbest bölgelerdeki ticaret hacminin en yüksek payını sanayi sektörü en düşük payını ise madencilik ve taşocakçılığı sektörü oluşturmaktadır. Sanayi sektörünün, serbest bölgelerdeki ticaret hacminde en yüksek paya sahip olması ülkemizdeki sanayinin gelişmesi ve sanayi üretiminin artırılması açısından son derece önemlidir.

3.4. Serbest Bölgedeki Faaliyetlerin Konularına ve Girişimcilere Göre Dağılımı

Tablo 9. Serbest bölge faaliyet ruhsatlarının konularına girişimcilere göre dağılımı (2017)

FAALİYETLER	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
ÜRETİM	668	296	964
ALIM-SATIM	865	339	1.204
DİĞER	533	129	662
TOPLAM	2.066	764	2.830

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 9.'da serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmaların faaliyet konuları ve girişimcilere göre dağılımı verilmiştir. 2017 yılında serbest bölgelerde faaliyette bulunan toplam 2380 firma bulunmaktadır. Bu firmaların çoğunluğu 2066 firmayla yerli firmalardır. Bu durum serbest bölgelerin yabancı sermayeyi ülkeye çekme amacı açısından manidardır. Ayrıca serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmaların çoğunluğu alım- satım firmalarıdır.

Tablo 10. Serbest bölge faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı ve değişim oranları (2017-2018)

FAALİYETLER	Aralık 2017	Aralık 2018	%
ÜRETİM	964	964	3,46
ALIM-SATIM	1.204	1.118	-13,61
DİĞER	662	652	0,96
TOPLAM	2.830	2.734	-6,02

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 10.'da Ticaret Bakanlığı verilerine göre, 2018 yılında serbest bölgelerde faaliyette bulunan firma sayısında bir önceki yıla göre % 6,02'lik bir azalma görülmektedir. Bu azalmanın nedeni 2018 yılında bir önceki yıla göre "alım-satım" firma sayısındaki azalmadan kaynaklanmaktadır.

3.5. Serbest Bölgelerde İstihdam

Tablo 11. Yıllara göre serbest bölgelerdeki istihdam (2013-2018)

BÖLGELER	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ege SB	17265	17042	17487	19606	19634	18707
Bursa SB	7940	9271	10116	11043	10073	9937
Mersin SB	8208	9334	8779	7698	8075	10376
Antalya SB	3710	4478	4729	4105	4022	4526
İstanbul End. ve Tic. SB	4344	4367	5151	5348	6334	6353
Kocaeli SB	1398	1358	1190	1680	1580	1445
TÜBİTAK-MAM Tek. SB	2699	1416	1392	1428	1381	1469
Avrupa SB	3012	3322	3746	3746	4228	4228
Kayseri SB	2797	3562	3879	3973	4046	4596
İzmir SB	1471	1543	1283	2342	2039	3498
İstanbul Trakya SB	1576	2047	1897	2258	2349	2397
İstanbul Atatürk Hav. SB	1185	1246	1186	1258	1282	1347
Adana-Yumurtalık SB	758	1877	726	962	1267	1300
Samsun SB	408	401	440	404	439	354
Gaziantep SB	141	155	153	157	136	168
Trabzon SB	52	47	48	45	49	54
Denizli SB	38	33	25	38	45	48
Mardin SB	4	4	4	0	0	0
Rize SB	4	2	3	4	5	5
TOPLAM	57010	61505	62234	66095	66984	70808

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 11.'de Ticaret Bakanlığı verilerine göre serbest bölge istihdam verileri gösterilmiştir. 2013-2018 serbest bölgelerde istihdam edilen toplam çalışan sayısı sürekli artmaktadır. 2018 yılında serbest bölgelerde toplamda 70808 çalışan istihdam edilmiştir. Serbest bölgeler içerisinde istihdam edilen çalışan sayısının en çok olduğu serbest bölge Ege Serbest Bölgesidir. 2018 yılında Mardin serbest bölgesinde istihdam edilen çalışan sayısı 0'dır. Bunun nedeni Mardin Serbest Bölgesinin faaliyetlerini sonlandırmış olmasıdır. Serbest bölgeler ile ilgi dikkat çeken bir diğer durum ise istihdam katkılarının daha çok ekonomik gelişmişlik seviyesi yüksek olan Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşmasıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkeler, dış ticaret pastasından daha çok pay alabilmek, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak ve ekonomik yapıya işlevsellik kazandırmak için politikalar üretmektedirler. Geçmişte uygulanan politikaların kısmen başarıya ulaşmalarını geliştirerek ya da başarısız politikalardan dersler çıkararak yeni politikalarla ekonomik yapıya etki etmeye çalışmaktadırlar. Türkiye ekonomisinde ithal ikameci sanayileşme politikalarından başarısız sonuçlar elde edilmesi yeni bir politika arayışına neden olmuştur. Nitekim Türkiye ekonomisinde köklü değişikliklerin başlangıcı olan 24 Ocak kararlarıyla birlikte serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve ihracata yönelik büyüme politikalarının benimsenmesi ihracat kavramına olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde başarısızlıkla sonuçlanan serbest bölge çalışmalarına tekrar başlanarak 15 Haziran 1985 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte ilk önce Antalya ve Mersinde serbest bölge kurulmuştur ve sonraki yıllarda da bunlara yenileri eklenmiştir. Günümüzde, ülkemizde aktif faaliyette bulunan 18 serbest bölge bulunmaktadır.

Serbest bölgelerin, kurulmasında, ihracat için yatırım ve üretimi teşvik etmek, ülkeye döviz girişini arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, istihdamı arttırmak vb. amaçlar yer almaktadır. Bu nedenle çalışmada Türkiye'deki serbest bölgelerin bu amaçları gerçekleştirebilme yetenekleri ile ekonomiyi yönlendirmedeki etkinlikleri incelenmiştir. Serbest bölge istatistikleri dikkate alındığında günümüzde ülkemizdeki ihracatın yaklaşık %1,30'u, ithalatın ise yaklaşık % 0,6'sı serbest bölgeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle ülkemizdeki serbest bölgelerin çok fazla olmasa da ülke ihracatına katkı sağladığı gözlemlenebilmektedir. Ayrıca serbest bölgeler içerisinde ihracat potansiyeli en yüksek olan serbest bölge Ege Serbest Bölgesidir ve Ege Serbest Bölgesi, serbest bölgelerin toplam ihracatının yaklaşık % 25'ni gerçekleştirmektedir. Serbest bölge ithalat istatistiklerine göre ise serbest bölgeler içerisinde ithalat potansiyeli en yüksek olan Çorlu Serbest Bölgesidir ve serbest bölge ithalatının yaklaşık%23'ünü gerçekleştirmektedir. Serbest bölgelerdeki dış ticaret istatistiklerine göre, serbest bölgelerin ihracat hacminin ithalat hacminden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre serbest bölgeler, dış ticaret fazlası vermekte ve ülkemizde yıllardır sorun haline gelen dış açık sorunun azaltılması yardımcı olmaktadır.

Ülkemizdeki serbest bölgelerin dış ticaret hacimlerine göre en büyük pay, serbest bölgelerden yurtdışına yapılan satışlar ile yurtiçinden serbest bölgelere yapılan satışlardan oluşmaktadır. Serbest bölgelerin ticaret hacminin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en yüksek paya sahip OECD ve AB ülkeleridir. Serbest bölgelerdeki ticaret hacminin en yüksek payını sanayi sektörüdür bu durum sanayileşme sürecini tamamlayamamış olan ülkemiz için son derece önemlidir. Ayrıca serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmaların çoğunluğu yerli firmalardır ve serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmaların yaklaşık %40-45'i alım satım firmalarıdır. Serbest bölge istihdam istatistiklerine göre serbest bölgelerdeki istihdam yıllara göre sürekli artış göstermektedir. Bu durum işsizlik sorunuyla karşı karşıya olan ülkemiz açısından önemlidir ancak serbest bölgelerde istihdam edilenlerin sayısının toplam istihdam içerisindeki payının çok düşük olması serbest bölgelerle ilgili bazı yeni düzenleme ya da teşviklere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, ülkemizde yaklaşık 32 yıllık bir geçmişi olan serbest bölgelerin kanunda belirtilen kuruluş amaçlarına kısmen hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Ülkenin diğer bölgelerine göre daha fazla teşvik, istisna ve muafiyetin sağlandığı serbest bölgelerin ekonomide etkinliklerin daha yüksek olması beklenmektedir. Ancak serbest bölgelerin ekonomiyi yönlendirmedeki etkinliklerinin beklenenin altında olduğu gözlemlenmektedir. Serbest bölgelerin sorunlarının tespit edilerek bu sorunların acilen çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde mevcut serbest bölgelerimizin sayısı ya da ticaret hacimleri giderek azalacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, S. & Gültekin- Karakaş, D. (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”, Marmara İktisat Dergisi, 1(1): 21-35.
- Akal, M. (2002). “Serbest Bölge Faaliyetlerinin Makroekonomik Etkileri”, Ekev Akademi Dergisi, 6 (12): 51-67.
- Arslan, İ. & Yapraklı, S. (2007). “Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Gaziantep Serbest Bölgesi’nin Etkilerine İlişkin Bir Saha Araştırması.” Gaziantep University Journal of Social Sciences, 6(2): 91-102.
- Avcı, M. & Erek, D. (2018). “Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamalarının Yabancı Sermaye Girişine Katkısının Değerlendirilmesi: Ege Serbest Bölge Örneği”, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 7(1): 200-227.
- Bakan, S. & Gökmen, S. (2014). “Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13(51): 34-51.
- Chen, X. (1994). “The Changing Roles of Free Economic Zones in Development: A Comparative Analysis of Capitalist and Socialist Cases in East Asia”, Studies in Comparative International Development, 29(3): 3-25.
- Çetinkaya, Ö. & Bektaş, N. B. (2016). “Serbest Bölgeler ve Ekonomik İşlevleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2): 53-70.
- Danacı, T. & Koçtürk, O. M. (2017). “Türkiye Serbest Bölgelerinin Kümeleme Analizi İle Karşılaştırılması”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (4): 351-370.
- Dikili, A. (2011). ”Türkiye Serbest Bölgeleri”, Ortadoğu Analiz, 25(3): 52-59.
- Erçakar, M. E. (2004). “Serbest Bölgelerin Ülkemiz Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, İş Güç Endüstri İlişkileri Dergisi, 6(2): 206.
- Gümüş, E. (2007). “Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1): 47-60.
- İmamoğlu, İ.K.; Yavuz, V. & Künü, S. (2014). "Serbest Bölgelerin Türkiye Dış Ticaretindeki Yeri ve Dış Ticaret Açığı Açısından Değerlendirilmesi", 12. Uluslar Arası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 27 -30 Kasım 2014, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 271-287, Antalya
- Kadı, F. (2015). “Serbest Bölgede Faaliyet Gösteren Firmaların Tercih Nedenleri: İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul Trakya Serbest Bölgesi Bağlamında Bir İnceleme”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(3): 165- 176.
- Karaduman, N. & Yıldız, Z. (2002). “Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, 7(1): 133-152.
- Kocaman, Ç. B. (2007). “Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 56(3): 99-136.
- Koçoç, F. & Temel Gencer, C. (2019). “Türk Serbest Bölgeleri Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Belirlenmesi”, Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 8(2): 810-827.
- Namal, M. K. & Çakır, E. (2019). “Serbest Bölgelerin İstihdam Alanı Olarak Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme: Antalya Serbest Bölgesi Örneği”, Akademik Hassasiyetler, 6(11): 47-81.
- Orhan, A. (2003). “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(5) : 117-131.
- Öncel, A. & Demirtaş, Ş. C.(2016). “Serbest Bölgelerin Dış Ticarete Etkileri: Türkiye Üzerine ARDL Modeli İle Ampirik Bir Uygulama”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 12(1): 7-24.
- Örs, H. & Sarihan, A. Y. (2018). “The Importance of Free Zones on Turkey’s Export: Preliminary Research within the Framework of Purposeperformance Analysis”, PressAcademia Procedia (PAP), 1(7):321-325.
- Öztürk, L. (2013). “Serbest Bölgelerin Geleceği: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(19): 75-86.

- Paksoy, S. & Güllü, M. (2011). “Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35): 113-133.
- Petekkaya, Ş. (2018). “Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Veri Zarflama Analizi İle Performanslarının Değerlendirilmesi”, Bulletin of Economic Theory and Analysis, 3(2): 109-134.
- Sherifi, Ç. & Turan, G. (2018). “Albanian Model of Free Zones: Implementation and Implications”, International Journal of Economics and Finance, 10(5): 57-66.
- Tezel, İ. (2018). “Gaziantep Serbest Bölgesinin Gaziantep Dış Ticaretine Katkısı”, Gaziantep Üniversitesi Ayntâb Araştırmaları Dergisi, 1(1): 103-114.
- Ticaret Bakanlığı (2019a). Serbest Bölgelerle İlgili Genel Bilgi https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.pdf (Erişim: 12.09.2019)
- Ticaret Bakanlığı (2019b). Genel Tanıtım, <https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/genel-tanitim>. (Erişim: 12.09.2019).
- Ticaret Bakanlığı (2019). Serbest Bölge İstatistikleri, <https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/serbest-bolgeler-istatistikleri> (Erişim: 12.09.2019).
- TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
- Tümenbatur, A. (2012). “Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, Ç.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3): 339- 356.
- Uzay, N. & Tıraş, H. (2009). “Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26 (1): 247-277.
- Yiğit-Şakar, A. (2008). Vergi Hukukunda Serbest Bölgeler, Yaklaşım Yayınları, Ankara.